

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ดำรงอยู่บนโลกท่ามกลางสิ่งแวดล้อม ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต แต่การดำรงชีวิตของมนุษย์ต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐานคือ อาหาร อากาศ น้ำ และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ซึ่งปัจจัยในการดำรงชีวิตดังกล่าวนี้ ได้มาจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น ปัจจุบันการเพิ่มจำนวนประชากรของโลกเป็นไปอย่างรวดเร็ว ขาดความสมดุลทางธรรมชาติ ตลอดจนมีเทคโนโลยีในการผลิตสินค้าต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกขุดค้นมาใช้เป็นปริมาณมาก พร้อมกับของเสียที่ถูกใช้แล้วจำนวนมาก จะเป็นสิ่งทำลายสิ่งแวดล้อมให้เสื่อมคุณภาพ เสื่อมโทรมลงไปด้วย (วราพร ศรีสุพรรณ. 2532) นับวันปัญหาสิ่งแวดล้อมยิ่งทวีความรุนแรง ทำให้มนุษย์หันมาให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมนึกถึงคุณและโทษของสิ่งแวดล้อมแล้วหาหนทางแก้ไขปัญหา สร้างเป็นกิจกรรมขึ้นเพื่อเป็นแนวทางการศึกษา วางรากฐานของชีวิตที่มีความรับผิดชอบ มีคุณธรรม มีค่านิยม และเจตคติที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดี

มนุษย์ทุกคนเป็นผู้บริโภคทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยตรง จึงย่อมจะต้องได้รับผลกระทบ เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาวะแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในขณะเดียวกันถ้าพิจารณาถึงมูลเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น การร่อยหรอของจำนวนป่าไม้ อากาศเสีย แผ่นดินทรุด ฯลฯ ย่อมเกิดขึ้นจากกิจกรรมของมนุษย์ทั้งสิ้น ดังนั้นวิธีที่จะแก้ไขปัญหาลingkunganได้อย่างถาวร จะต้องเกิดจากการสร้างจริยธรรมทางสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการพัฒนา เพื่อยกมาตรฐานชีวิตของบุคคลและสังคมโดยรวม

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 ประชากรโลกได้เริ่มต้นตัว และให้ความสนใจต่อปัญหาลingkungan ทั้งที่เกิดขึ้นในระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับโลก มีการเรียกร้อง ให้มีการป้องกันและแก้ไขปัญหาลingkunganที่เกิดขึ้นทั่วทุกมุมโลกในปีพ.ศ. 2515 องค์การสหประชาชาติได้จัดการประชุมเรื่อง สิ่งแวดล้อมของมนุษย์ขึ้นที่กรุงสตอร์คโฮม ประเทศสวีเดน ได้ผลสรุปในที่ประชุมว่า สิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยแก้ปัญหา และปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อมในระยะยาว ได้อย่างแน่นอนและถาวร ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 องค์การยูเนสโก ได้จัดประชุมปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมศึกษาระหว่างประเทศ ขึ้นที่กรุงเบลเกรด ประเทศยูโกสลาเวีย

ผลการประชุมระบุว่าเป้าหมายของสิ่งแวดล้อมคือ เพื่อพัฒนาประชากรให้มีความตระหนักเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษาและปัญหาเกี่ยวข้อง รวมทั้งให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติ แรงบันดาลใจที่จะร่วมมือป้องกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และกำลังที่จะเกิดขึ้นทั้งโดยส่วนตัวและพลั้งลุ่ม ในปี พ.ศ. 2519 ได้มีการจัดการประชุมปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมศึกษา ของภูมิภาคเอเชียเป็นครั้งแรก ณ เมืองปีนัง ประเทศมาเลเซีย ได้สรุปเป้าหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษาว่า เป็นไปเพื่อพัฒนาประชาชนให้มีความรู้ เจตคติ ค่านิยม ความรับผิดชอบ และทักษะที่เพียงพอต่อการดำรงชีพได้อย่างผสมผสานกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมทั้งมวลของมนุษย์ ในปี พ.ศ. 2520 มีการประชุมสิ่งแวดล้อมศึกษาขึ้นที่เมืองทบิลีซี (Tbilisi) ประเทศรัสเซีย ได้ระบุเป้าหมายของสิ่งแวดล้อมศึกษาว่าเพื่อส่งเสริมบุคคลให้ตระหนักในเรื่องราวและความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และระบบนิเวศน์ทั้งในเมืองและชนบทโดยเปิดโอกาสให้ บุคคล ชุมชนและสังคมที่เชื่อมต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม (เด็มดวง รัตนทัศนีย์. 2533) ในปี พ.ศ. 2535 (1992) องค์การสหประชาชาติ ได้มีการประชุมสุดยอด "สิ่งแวดล้อมโลก" ขึ้นที่กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล แต่ทว่ามาตรการปกป้องสิ่งแวดล้อมด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น อากาศ น้ำ ดิน หรือทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ ล้วนไม่ปรากฏผลเป็นที่น่าพอใจ ตัวอย่างเช่น มหาภัยอันใหญ่หลวงของ รั้งสีอัลตราไวโอเล็ต-บี อันเป็นรังสีคลื่นสั้นที่มีอำนาจทำลายเซลล์เนื้อเยื่อของสิ่งมีชีวิต ได้กำลังขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางและทวีความร้ายแรงยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากชั้นก๊าซโอโซนบาง ๆ ที่แผ่คลุมโลกอยู่ในระดับความสูง 15 กิโลเมตรขึ้นไป ได้ถูกทำลายด้วยสารเคมีประเภท ซีเอฟซี หรือ คลอโรฟลูออโรคาร์บอน (Chlorofluorocarbon) ที่มนุษย์ผลิตขึ้นใช้กับเครื่องทำความเย็นต่าง ๆ เป็นเหตุให้รั้งสีอัลตราไวโอเล็ต-บีจากดวงอาทิตย์ส่องลงมาถึงพื้นโลกมากขึ้น ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์พบว่าอันตรายจากรังสีนี้ได้ทวีขึ้นไม่เพียงเป็นอันตรายต่อมนุษย์เท่านั้น ยังสามารถทำลายพืชผล ป่าไม้ และสัตว์ได้ด้วย ซึ่งความร้ายแรงนี้ นอกจากจะเป็นผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมแล้วยังกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตร และเศรษฐกิจของโลกโดยตรง อันจะเป็นเหตุให้ปัญหาความยากจนอดอยากในหมู่พลโลกทวีความร้ายแรงยิ่งขึ้นในอนาคต (เจตน์ เจริญโท. 2537)

ประเทศไทยได้ตระหนักถึงปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นภายในประเทศว่า เป็นอุปสรรคในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ จึงได้กำหนดแนวนโยบายในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมไว้อย่างชัดเจน มาตั้งแต่แผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2525 - 2529 ดังได้กล่าวปรารภถึงปัญหาของประเทศในช่วงระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมาไว้ในแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ว่า "ขณะเดียวกันก็พบว่า การขยายตัวอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจในสาขาเกษตร อุตสาหกรรม และบริการหลายด้าน ที่ผ่านมาก็มีส่วนบั่นทอนเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ และฐานะการเงินของประเทศไปไม่น้อย และได้สร้างความเสื่อมโทรม

ให้แก่ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ๆ หลายด้านอย่างน่าเป็นห่วง โดยเฉพาะที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ ทำให้สภาวะสิ่งแวดล้อมในชนบททรุดโทรมไปมาก" (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ. 2524)

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นถือได้ว่าเป็นปัญหาของสังคมหรือเป็นปัญหาของทุกคน ที่จะต้องช่วยกันแก้ไขและดำรงรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเอาไว้ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานในการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งประเทศ การบุกเบิกหรือการหาที่ดินเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร การขยายตัวของเขตเมือง การใช้เทคโนโลยีไม่เหมาะสม เป็นการแสดงความเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่เป็นปัญหาที่ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาสังคมตามมาอย่างชัดเจน

การศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ การพัฒนาทุกชนิดจะสำเร็จได้ด้วยดีก็อยู่ที่คุณภาพของบุคคลที่อยู่ในประเทศว่ามีประสิทธิภาพในการผลิต การจัดการ การรู้จักคิด อ่านและตัดสินใจร่วมกันได้ดีมากน้อยเพียงใด จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) กล่าวไว้ว่า "การศึกษาเป็นกระบวนการขั้นพื้นฐาน ในการที่จะทำให้สังคมก้าวหน้าไปได้" ดังนั้นคนในสังคมอย่างน้อยจะต้องได้รับความรู้ที่จะเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อม จะช่วยให้บุคคลสามารถคิดและตัดสินใจในการแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมร่วมกันได้อย่างถูกต้อง เพราะทุกคนเป็นผู้สร้างปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมไม่โดยตรงก็โดยอ้อม และปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่กระทบมาถึงทุกคนโดยตรง

ภาระหน้าที่อันยิ่งใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการ คือการให้การศึกษากับเด็กเยาวชน ซึ่งเป็นกำลังสำคัญของชาติในอนาคต จุดประสงค์สำคัญคือ เมื่อเด็กเยาวชนได้รับการเรียนรู้แล้ว จะต้องเป็นคนที่ดี คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น มีความซื่อสัตย์สุจริต สามารถทำงานกับผู้อื่นได้ และสามารถมีส่วนร่วมในการปกครองบ้านเมืองตามระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยที่กระทรวงได้กำหนดนโยบายในแผนพัฒนาการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม เพื่อให้พัฒนาคุณภาพการศึกษาทุกระดับทุกประเภทที่เห็นเด่นชัด เพื่อพัฒนาเยาวชนเช่น การขยายโอกาสทางการศึกษา การตั้งวิทยาลัยชุมชน การจัดอุทยานการศึกษา การจัดสภาวะแวดล้อมในสถานศึกษา การปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอน การจัดตั้งโรงเรียนทำมาหากิน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นต้น (โกวิท วรพิพัฒน์, 2538 : 11 – 12)

กรมสามัญศึกษา ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ต้องรับผิดชอบต่อการศึกษากับเด็กเยาวชนในระดับมัธยมศึกษา มีส่วนร่วมแก้ปัญหาพัฒนาสิ่งแวดล้อมของชาติ ทั้งที่เป็นภารกิจปัจจุบัน แรงด่วน และระยะยาวไกล ถือว่าเป็นภารกิจที่สำคัญ โดยกำหนด

เป็นนโยบาย ความเชื่อ จุดเน้น และสิ่งละอันพันละน้อย ที่ทุกหน่วยงานในสังกัดพึงยึดเป็นแนวปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลอย่างจริงจัง โดยให้จัดทำโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการปลูกป่าและอนุรักษ์ไม้ยืนต้น โครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติในวันเฉลิมพระชนพรรษาของทุก ๆ ปี โครงการส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้และโครงการจัดกิจกรรมสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม “วันสิ่งแวดล้อมไทย” เป็นต้น ปัจจุบันบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชน กรมสามัญศึกษาได้รับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม และกลุ่มบริษัทไวซรอย จัดให้มีการประกวดการรณรงค์และรักษาสิ่งแวดล้อมของสถานศึกษา สังกัด กรมสามัญศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นความร่วมมือที่ดีระหว่างภาครัฐกับเอกชน (ธรรมนูญ วิสัยจร. ม.ป.ป. คำนำ)

กรมสามัญศึกษาได้กำหนดแนวการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาไว้ 5 ด้าน ดังนี้คือ

- 1) บรรยากาศและสภาพสิ่งแวดล้อมของสถานศึกษา
- 2) สัมพันธภาพระหว่างบุคลากรในสถานศึกษา
- 3) กิจกรรมรณรงค์และรักษาสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา
- 4) การบริหารงานสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา
- 5) การร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม

อนึ่ง การจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในสถานศึกษา นับว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่สำคัญที่มีผู้ฝากความหวังไว้มาก โดยคาดหวังว่าสิ่งแวดล้อมศึกษาจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนา และการเตรียมเตรียมเยาวชนให้เป็นผู้มีความพร้อมที่จะเป็นผู้นำ และมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในท้องถิ่นของประเทศของตน

จากสภาพปัญหาอุปสรรคการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ทำให้ผู้วิจัยในฐานะเป็นผู้บริหารโรงเรียน ที่มีหน้าที่ต้องรับนโยบายของกรมสามัญศึกษามาปฏิบัติให้เกิดผล เกิดประโยชน์โดยตรงต่อนักเรียน เยาวชนและชุมชน จึงมีความสนใจที่จะศึกษาสภาพการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดกลาง สังกัดกรมสามัญศึกษา จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาตามทัศนะของผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้รับผิดชอบกิจกรรม และครูผู้สอนว่ามีสภาพการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาระดับใด ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อเสนอแนะสำหรับผู้เกี่ยวข้องได้นำผลไปใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุง แก้ไข ดำเนินการต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการปฏิบัติงาน ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะแนวทางการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ขนาดกลาง สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1) กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา การวิจัยครั้งนี้มุ่งที่จะศึกษาสภาพการปฏิบัติงาน ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะแนวทางการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดกลาง สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น โดยมีผู้ตอบแบบสอบถามคือ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้รับผิดชอบกิจกรรม และครูผู้สอน ในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดกลาง สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น ในปีการศึกษา 2541 จำนวน 30 โรงเรียน

2) สภาพการปฏิบัติงาน ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะแนวทางการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดกลาง มุ่งศึกษา 5 ด้านดังนี้คือ

- (1) บรรยากาศและสภาพแวดล้อมของสถานศึกษา
- (2) สัมพันธภาพระหว่างบุคลากรในสถานศึกษา
- (3) กิจกรรมรณรงค์และรักษาสีสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา
- (4) การบริหารงานสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา
- (5) การร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ

1) สิ่งแวดล้อมศึกษา หมายถึง กระบวนการทางการศึกษาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่โดยรอบ ทั้งที่เป็นธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น และความสัมพันธ์ระหว่างประชากร มลภาวะ ทรัพยากร การอนุรักษ์ การคมนาคม เทคโนโลยี การวางแผนเกี่ยวกับเมืองและชนบทกับสิ่งแวดล้อมมนุษย์

2) กิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา หมายถึง การดำเนินการใด ๆ หรือเป็นการกระตุ้น หรือจูงใจให้บุคลากรในโรงเรียนเกิดความร่วมมือ และมีจิตสำนึกในการรักษาสภาพแวดล้อมของโรงเรียน 5 ด้าน คือ 1. บรรยากาศและสภาพแวดล้อมของสถานศึกษา 2. สัมพันธภาพระหว่างบุคลากรในสถานศึกษา 3. กิจกรรมรณรงค์และรักษาสีสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา 4. การบริหารงานสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา 5. การร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม

3) ขนาดโรงเรียน หมายถึง ขนาดโรงเรียนที่กรมสามัญศึกษากำหนดไว้ตามจำนวนนักเรียน มี 4 ขนาดคือ

- (1) โรงเรียนขนาดใหญ่พิเศษ มีจำนวนนักเรียนตั้งแต่ 2,500 คนขึ้นไป
- (2) โรงเรียนขนาดใหญ่ มีจำนวนนักเรียนตั้งแต่ 1,500 - 2499 คน
- (3) โรงเรียนขนาดกลาง มีจำนวนนักเรียนตั้งแต่ 500 - 1,499 คน
- (4) โรงเรียนขนาดเล็ก มีจำนวนนักเรียนตั้งแต่ 1 - 499 คน

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ทำให้ทราบสภาพการปฏิบัติงานจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดกลาง สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น
- 2) ทำให้ทราบปัญหาการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดกลาง สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น
- 3) ทำให้ทราบข้อเสนอแนะแนวทางเพื่อปรับปรุงการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดกลาง สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น
- 4) ทำให้โรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานสามัญศึกษา และกรมสามัญศึกษา ตลอดจนสถาบันที่เกี่ยวข้อง นำข้อมูลจากผลการวิจัย ไปใช้ประกอบการตัดสินใจ เพื่อการวางแผนพัฒนาหรือปรับปรุงการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดกลาง ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป และควรนำไปใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนา หรือปรับปรุงการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาอื่นๆ ได้